

Kuusalu linik: tegumood ja kandmisviisid

Liis Burk

Resümee

Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa 1981. aastal välja antud raamatus „Eesti rahvarõivad“ on kirjeldatud Kuusalu kihelkonna noorikuriideid. Komplekt on ajaliselt määratletud 18. sajandi lõppu kuuluvaks. Nooriku rõivaste komplekti juurde kuulub peakattena linik (noorikulinik, pruudilinik), mis linutamise rituaali käigus pulmas pruudile ehk mõrsjale abielunaiseks saamise märgiks pähe pandi. Lina mõõdud on Kaarma ja Voolmaa andmete järgi 42x190 cm; selle mõlemad otsad on kaunistatud tikandi, pilutuse ja niplispitsiga. Sama teose lisa selgitab ka, kuidas Kuusalu nooriku pealinikut kanda: see tuleb keskelt pikkupidi pooleks murda, koonusekujuliselt pähe panna nii, et liniku keskkohat jääks otsaette ja otsad üle õlgade selja taha jooksevad. Kuklalt tuleb liniku otsad kinnitada sõlega. Selle rekonstrueeritud liniku kinnitamisviisi aluseks on foto 1906. aastast.

Käisin 2015. aasta alguses Soome Rahvusmuuseumi kogus tutvumas Voolmaa ja Kaarma rekonstruktsiooni aluseks olnud esemega. Avastusteks olid asjaolud, et säilinud esemel on tikand ja pits kaunistuseks vaid liniku ühel otsal; esines ka väiksemaid muudatusi tikandi mustriks. Kogutud info tõstatas küsimuse Kuusalu noorikuliniku võimalike kandmisviiside kohta.

Eri allikates leidub infot nii paelaga, juustega kui ka nõelaga liniku kinnitamise võimaluste kohta. Kõikjal aga mainitakse mõlemast otsast kaunistatud linikut. Samuti otsisin paralleele Eesti eri paikadega, kus on sellist peakatet kasutatud. Lahenduseks oli Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist leitud ülestähendus inimese suust, kes Soome Rahvusmuuseumis oleva eseme oli annetanud. Sellest selgus, et tegu ei olegi pruudi või nooriku peakattega, vaid esemega, mis oli kasutusel linutamise rituaali juures. Selle kombe läbiviijaks oli külas kindel naine ja linik kuulus temale.

Kuna teadaolevalt oli Kuusalus peakattena siiski kasutusel ka kahe kaunistatud otsaga linik, tegin eksperimente, et välja selgitada säilinud fotole lähima tulemusega liniku kinnitamise viisi. Samuti oli oluline, et linik kindlalt peas püsiks. Üht ja parimat lahendust kokkuvõttes esile tuua ei saa. Artikli eesmärk ei ole ümber lükata seniseid teadmisi, vaid täiendada meie arusaamu Kuusalu noorikuliniku kohta.

Võtmesõnad: rahvarõivad, rahvarõiva kandmisviisid, Kuusalu kihelkond, nooriku pealinik, mõrsjarõivad, noorikurõivad, üleminekurituaalid, linutamisrituaal

Juhatuseks Kuusalu noorikuliniku juurde

Minu kodukoht Kuusalu kihelkond asub Harjumaa idaosas. Asudes õppima TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia magistrantuuri, hakkasin lähemalt huvi tundma Kuusalu kihelkonna traditsioonilise pulmakombestiku vastu ja pöörasin eraldi tähelepanu ka pruutpaari riietusele. Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa 1981. aastal välja antud raamatus „Eesti rahvarõivad“¹ on kirjeldatud Kuusalu kihelkonna noorikuriideid. Komplekt on ajaliselt määratletud 18. sajandi lõppu kuuluvaks (Kaarma, Voolmaa 1981: 224). Noorikuks sai mõrsja pulmas peale linutamist (tanutamist) ehk siis, kui talle abielunaise peakate pähe oli pandud. Nooriku-staatus kestis kuni esimese lapse sündimiseni. (Tedre 1997: 62.)

Nooriku rõivaste komplekti juurde kuulub peakattena linik (noorikulinik, pruudilinic), mis linutamise rituaali käigus pulmas pruudile ehk mõrsjale abielunaiseks saamise märgiks pähe pandi. Siit edasi ei tohtinud naine enam palja peaga liikuda. Teine abielunaise tunnus oli põll. (Õunapuu 2003: 31.)

2015. aasta alguses asusin rahvariidespetsialist Silja Nõu juhendamisel tikkima Kuusalu kihelkonna noorikuriiete rekonstruktsiooni juurde kuuluvat pealinikut. Pealiniku täpne valmistamisõpetus koos mustrijoonistega leidub ERi lisa (Kaarma, Voolmaa 1981 (lisa): 54). Selle mõõdud on 42x190 cm; mõlemad otsad on kaunistatud tikandi, pilutuse ja niplispitsiga.

ER lisa selgitab ka, kuidas Kuusalu nooriku pealinikut kanda:
Linik murda pikuti pooleks. Keskkohht seada koonusekujuliselt ümber pea. Pähepanemisel asetada liniku lahtised servad otsmikul oimude kohale, murrujoon üles. Otsmikule asetatud servadest pealmine tõmmata kuklasse tugevasti pingule ning kinnitada väikese südamekujulise või vitssõlega. Alumine serv tõmmata kõrvade juures ettepoole ning kohendada otsad seljale rippuma (Kaarma, Voolmaa 1981 (lisa): 54).

Segadused linikuga

Kaarma ja Voolmaa toetusid oma raamatus Kuusalu kihelkonna noorikulinikut kirjeldades ühele säilinud esemele, mis on tallel Helsingis Soome Rahvusmuuseumi kogudes (Suomen kansallismuseo / Kulttuurien museo SU5652:2). Liniku omandas välitööde käigus 1910. aastal Viinistu külast, Aksli talust Leeni Ploompuu (hiljem Vesterinen, pärit Kuusalu kihelkonnast, Koitjärvelt), kes toona õppis Helsingi Ülikoolis. Vesterinen annetas oma kogu Soome Rahvusmuuseumile 1969. aastal, kolm aastat enne oma surma.

1 Edaspidi: ER.

Foto 1. Melanie Kaarma joonistus Kuusalu nooriku riietusest. Näha liniku mõlemal otsal olev tikand ja pits. *ERM EJ 415:12.*

Foto 2. Soome Rahvusmuuseumi kogus olev ese SU5652:2, Kuusalu nooriku pealinik. Otsatikand ja niblatud pits. *Liis Burki foto.*

Üks annetatud esemeist oli pealina / mörjsja pealinik. Pikemat kogumislugu eseme juures ei ole.²

Käisin seda pealinikut ise Soome Rahvusmuuseumis täpsemalt uurimas. Selgus, et muuseumikogus olevatel esemel on kaunistatud vaid liniku üks ots, teine on lihtsalt palistatud. Kaunistatud ots on eraldi kangale tikitud ja siis linikukanga külge õmmeldud. Kaks kangast on erisuguse koega ja tikandiosa on linikukangast ka laiem. Tõenäoliselt on algne linik ära kulunud ja kaunistatud ots on õmmeldud järgmise liniku külge.³ Sama pealiniku teises otsas pole jälgi, et seal oleks külgeõmmeldud tikandiosa kunagi olnud. Tikandi laius on Soome Rahvusmuuseumis olevatel esemel 45 cm (ER õpetuse põhjal 42 cm). Lähemalt vaadates selgub aga, et muuseumikogus olevatel esemel on muster rombi otste koha pealt 2 cm ulatuses kattuma pandud. Põhjuseks võib olla, et selle tingis kanga laius.⁴ ERis esitatud tikandimustris esineb edasiarendusi (eeskätt pilutamises). Põhjalikum esemeanalüüs pole siinse artikli eesmärki silmas pidades siinkohal oluline.

2 Soome Rahvusmuuseumi tulmeraamatus on esemekirjelduse juurde lisatud märge, et u 1970. aastal on Eesti muuseumitöötajad kinnitanud, et nende kogudes sellist eset ei leidu. – Toimetuse märkus.

3 Minu arvamust toetasid 2015. aastal peetud vestlustes ka folkloorispetsialistid Igor Tõnurist, rahvarõivaspetsialist Silja Nõu ja etnoloog Reet Piiri.

4 Minu arvamust toetasid 2015. aastal peetud vestlustes ka folkloorispetsialistid Igor Tõnurist, rahvarõivaspetsialist Silja Nõu ja etnoloog Reet Piiri.

Foto 3. Mustrikord lähivaates. Liis Burki foto.

Foto 4. Eseme üldvaade; pits ja tikand vaid ühes otsas. Liis Burki foto.

Olles lähemalt tutvunud esemega, millel Kaarma ja Voolmaa esitatud Kuusalu kihelkonna noorikulniku pähesidumise õpetus põhineb, nägin, et ühe kaunistatud otsaga linikust on toimunud edasiarendus kahe kaunistatud otsaga linikuni. See aga tekitab olukorra, kus ERis antud liniku pähepanemise õpetust ei saaks rakendada Soome Rahvumuuseumi kogus säilinud eseme puhul.

Niisiis tekkisid järgmised küsimused:

Mil viisil on võimalik kanda Kuusalu noorikulnikut sellisena, nagu see muuseumikogus on säilinud – kaunistatud on vaid pealiniku üks ots?

Kuidas on ühe pruudiliniku rekonstrueerimise käigus saanud võimalikuks, et algesemele toetudes on lõppvormistus saadud sellest nõnda erinev?

Liniku ajaloolistest kandmisviisidest

Seadsin endale eesmärgiks aru saada, kuidas on Kaarma ja Voolmaa Soome Rahvumuuseumis säilinud Kuusalu kihelkonna pruudilinikule toetudes jõudnud oma raamatus „Eesti rahvarõivad“ kirjeldatud Kuusalu noorikulniku edasiarenduseni; samuti, milliseid sidumisviise saab rakendada pealinikule, millel on kaunistus vaid ühel otsal.

Kuusalu kihelkonna kohalikud rahvarõivameistrid Laine Kadajas ja Aita Karjatse

andsid 2012. aastal välja raamatu „Kuusalu kihelkonna rahvarõivaste valmistamine“, kus on samuti sees noorikulniku valmistamise õpetus ning pildid selle kandmisviisi kohta (Karjatse, Kadajas 2012: 16, 24, 54). Autorid ei teinud ise täiendavat uurimistööd, vaid toetusid ning viitasid ERi mustritele ning seal välja pakutud liniku kinnitamisõpetustele. Karjatse ja Kadajase raamatus esitatud Kuusalu noorikuräti tikandi juhendit lähemalt uurides avastasid aga mustrite erinevused võrreldes ERiga. Kuusalu rõivaste raamatus

on muustrilehel muidu ühtlaste äärtega suurte rombide ääretriibud omavahel nihkes. Kui ma autoritega vesteldes sellele tähelepanu juhtisin, siis selgus, et tegu on arvuti tehtud veaga, mitte planeeritud joonisenihkega.⁵ Samuti olid mustriõpetuselt välja jäänud linikutikandi äärtesse kuuluvad pilutatud read, millela ei ole muster korrektne ja täielik.

Laine Kadajas on Kuusalu vallas juba mitukümmend aastat ise rahvarõivaid valmistanud ja spetsialistina nende valmistamist nõustanud. Temaga pikemalt vesteldes selgus aga seik, mida pean tänapäevase Kuusalu noorikulniku sidumisviisi kinnistumise juures oluliseks.⁶ Nimelt võttis Laine Kadajas 1987. aastal osa Voolmaa ja Kaarma korraldatud rahvarõivaste valmistamise kursusest. Samal kursusel osales Silja Nõu juhendajana. Laine Kadajas valis valmistamiseks Kuusalu kihelkonna vanima rahvarõivakomplekti, Voolmaa ja Kaarma poolt 18. sajandisse dateeritud noorikuriided. Seeliku, käiste jms osas olid täpsed õpetused ees olemas. Voolmaa ja Kaarma olid käinud Soomes olemasolevat noorikurätti ka ise uurimas, kuid arvasid, et viimane näeks parem välja ja selle kandmine oleks loogilisem, kui nad tõstaksid samasuguse tikandi ka liniku teisele otsale. Liniku pähepanemisel toetus Kadajas ERis antud kirjeldusele, kuid konkreetse kinnitusviisi arendas Kadajas ise kodus, kui tal oli linik valmis tikitud. Kaarma ja Voolmaa raamatus olevalt pildilt pole liniku kinnitus täpselt näha, kuid kinnitamist on eraldi kirjeldatud. Laine Kadajas pani abikaasa mitmeks tunniks televiisori ette istuma ja hakkas talle linikut eri viisidel pähe proovima ning teadaolevaid kinnitusviise katsetama. Praeguseks meile omaseks saanud kuklalt sõlega kinnitamine osutus eri variantidest lihtsaimaks, kauneimaks ja oli kindlaima püsivusega. Rahvarõivaste valmistamise kursuse viimasel kohtumisel toimunud komplektide esitlemisel vaatas Voolmaa eraldi üle ka liniku kinnitamise viisi ning ütles selle peale, et eks see nii võis olla jah.

1959. aastal avaldatud Kreutzwaldi Virumaa rahvarõivaid kirjeldava käsi- kirja analüüsis on Voolmaa liniku kohta märkinud, et see on vanim Põhja-Eesti linikulaadsetest peakatetest (Voolmaa 1959: 231). Samas mainib ta, et see on olnud otstest kirjatud. Alutaguse liniku kirjelduse juures märgib Kreutzwald, et linik, millel otsad tikitud, kinnitati kahe juuksesalguga nii, et kinnitusest jälgegi näha ei jäänud (Voolmaa 1959: 227). Manninen lisab: *Olgu sidumisega kuidas tahes, lina ise sarnaneb enam-vähem Ida-Eesti linikuga* (Manninen 2009: 51). Kuusalu kihelkonna vanematest pulmakommetest on Gustav Vilbaste avaldanud artikli 1913. aastal Eesti Kirjanduses läbi kahe numbri (Wilberg 1913: 9–26; 56–59). Pulmalaulude põhjal järeldeb Vilbaste, et Kuusalus pulmades on kantud pealina, mis olevat olnud *umbes käterätiku*

5 Autori suuline vestlus Anu Karjatsega 2015. aastal.

6 Autori suuline vestlus Laine Kadajasega 2015. aastal.

Foto 5. Simititsa vanemad inimesed tantsivad „Vanarannat“ Miina Mikiveri ja Jaan Siiberi pulmas, 1906 (ERA foto 1383). Madis Odenbergi foto.

sarnane pikk naisterahva peakate, mis toru moodi pähe seoti; kanti umbes 100 a. tagasi (samas: 18). Kreutzwald tsiteerib Virumaa vanu naisi: Selle tanuga, misga meid linutati, peame ka mulda minema (Voolmaa 1959: 222).

Manninen (2009: 51) kirjutab veel, et Hiiumaal kasutati nuutislinasid. Mõõtmelt sarnanevad need Kuusalu nooriku pealinikule antud mõõtu-dega. Nuutislina oli pikk lina, mille üks ots oli kaunistatud. Lina keerati lõua alt ja põskede pealt läbi, nii et ainult nägu jäi vabaks. Ilustatud ots jäi rippuma vasakule poole (samas: 52). Nuutislina oli kasutusel kirikuskäigul.⁷ Nuutislina sarnaselt oli ka Muhu pruudilinal vaid ühes otsas pits ja selle mõõdud vastavad Kuusalu noorikuliniku omadele (samas: 53). Lina kasutati harjutanu ümber ja selle kaunistatud ots jäeti lahtiselt rippuma nii, et see kattis pruudi peiupoolse silma. Linikut kandis pruut sel viisil esimese pulmapäeva õhtuni, siis vahetati see kirju harjutanu vastu, mida enam linaga ei kaetud (samas).

Jutuajamisest Hiiumaa Muuseumi teadusdirektori Helgi Põlloga⁸ selgus, et hoolimata Kuusalu ja Hiiumaa suurest vahekaugusest on neil ka

7 Pühalepa peniku kohta käivast arhiiviteatest (Kalle 2015: 147) tuleb välja, et selle peakattega käisid tüdrukud vanasti kirikus, hiljem jäi ta ainult pruutide laulatuse peakatteks. Võimalik, et liniku kasutamise loogika on olnud sarnane. – Toimetuse märkus.

8 Autori suuline vestlus Helgi Põlloga 2015. aastal.

Joonis 1. ERM EA 64, lk 79.
Joonis on tehtud 1906. aastal Simititsas
pildistatud foto järgi.

Eesti Rahva Muuseumile kogunud 1958. aastal välitööde käigus ka Aino Voolmaa.⁹ Sellel on pulmaliste seas näha vanem naisterahvas, kes kannab peas linikut viisil, mis vastab Kaarma ja Voolmaa antud kirjeldusele. Kuna pildil kannab seda eakas naisterahvas, tekkis hetkeks kahtlus, kas saame pealinikut pidada vaid nooriku peakatteks. Konsulteerides Reet Piiriga¹⁰ sain kinnitust, et väljarännanud inimesed soovisid kogukonna sündmustel oma rahvuslikku kuuluvust rõhutada, kuid rahvarõivaste puuduses kanti seda, mida võimalik oli.

Simititsast kogutud fotole toetub Kuusalu kihelkonna noorikulniku kinnitamise õpetus ERis. See pilt on ainuke teadaolev fotodokument, kuidas Kuusalu pealinikut üldse kanti, kuigi täpne kinnitusviis ei ole seal tegelikult näha. Eesti Rahva Muuseumi arhiivis leidub samale fotole toetudes tehtud täpsem joonis¹¹, millelt on näha, et linik, mida naisterahvas kannab, on kahe võrdse otsaga, see varjas juuksed täielikult, liniku otsad ulatuvad pikalt seljale.

teatavaid seoseid. Nimelt asustati aastal 1777 Hiiumaalt mandrile ümber kahe küla jagu inimesi, kuna saar oli katkust peaaegu puutumata jäänud. Põhisuunaks oli Alutaguse, kuid on teada, et inimesed sattusid elama ka teistesse Eestimaa paikadesse. Hiljuti pöördus Helju Põllo poole üks inimene Kuusalu kihelkonnast, kes teadis rääkida, et tema esivanemad sunniti Hiiumaalt ümber asuma ja nad tulid Kuusalusse. Hiidlased käisid Põhja-Eestis ja Kuusalu kandis ka rändpüügil, mis samuti soodustas kultuurikontakte.

Kuusalu kihelkonna noorikulinik pildis

Seerias „Vana kannel“ ilmunud raamatus „Kuusalu vanad rahvalaulud I“ (Tampere 1938) on avaldatud pulmaliste pilt, mis on tehtud 1906. aastal Peterburi kubermangu Simititsasse välja rännanud Kuusalu inimeste juures. Koopia samast fotost on

9 Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis leidub sama foto säilikuna 1383, digitaalarhiivi püsiline ERA-14069-38605-02144 (21.07.2016).

10 Autori suuline vestlus Reet Piiriga 2015. aastal.

11 ERM EA 64, lk 79, joonis 14.

Arusaamatuks jääb aga räti kuklas kinnitamine. Kreutzwaldi sõnutsi (Voolmaa 1959: 227) peab seda tegema juuksesalkude abil. Hilisemates teatmematerjalides ajaloolise sidumisviisi kohta täpsemaid viiteid või selgitusi ei ole.

Hoopis kaks linikut

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis sattusin pruudilinutamisega seotud selgitusele, mis käib Leeni Ploompuule annetatud Kuusalu pruudiliniku kohta ning mis ei kajastu Soome Rahvusmuuseumi kogus säilinud eseme juures:

...olla vanemal ajal /---/ enese pulma ajal noorikul – enne naese mütsi andmist – peas ühe iseäralise, praeguse aja käterätiku taolise, umbes ühe sülla pikuse või veidi pikema linaga ümber mässitud, nagu hommikumaalase oma, turbaniga ning see toimetus kannudki siis „linutamise“ nime. Nii sugust lina ei ole mujal ega muuks tarbeks pruugitud kui ainult pruudi linutamise juures, pulma ajal. Aga pruudi linutamisega ei ole mitte iga naesterahvas hakkama saanud, vaid selleks olnud ka veel oma spetsialistid olemas (E 50444/5 < Kuusalu khk., Viinistu k. – S. Lilhein (1917)).

Nii rääkis rahvaluulekoguja Salomon Lilheinale Jaan Kain Viinistu külast. Samas teates selgitab jutustaja, et tema venna pulmas 1847. aastal olevat olnud viimane kord Viinistu külas lasta pruuti linutada. Tol ajal oli kogu küla peale (umbes 400 hinge) olnud vaid üks naine, kes pruudi linutamist täielikult mõistnud.

Juulikuu algul 1910 käis keegi selleaegne Helsingi ülikooli naisüliõpilane Leeni Ploompuu Kõnnu ranna külades /---/. Selkorral omandas ta ka eespool nimetatud Aksli talust /---/ pruudilinutamise lina, mida 130 aasta peale arvati (E 50445/6).

Seega võime järeldada, et Soome Rahvusmuuseumis säilitatav linik, mis oli Voolmaa ja Kaarma rekonstruktsiooni aluseks, on hoopis pruudilina, mida Viinistu külas kasutati pruudi linutamise rituaali juures enne tanu pähepanemist.

Siinkohal muutub ka algne küsimus. Kuna Soome muuseumikogu ese ei olegi nooriku igapäevaselt kantav linik, langeb ära ka küsimus, miks on sellel kaunistatud ainult üks ots. Jättes kõrvale teadmise, et tänapäeval tuntud Kuusalu noorikuliniku muster pärineb teise kasutamisetstarbega esemelt, võtsin oma edasises töös aluseks teadmise, et Kuusalu kihelkonnas on noorikud kandnud ka mõlemast otsast kaunistatud pealinikuid (Manninen 2009: 51) ning soovisin välja selgitada, mil viisil neid pähe kinnitada saab.

Linikusidumise eksperimendid

Olles tutvunud erisuguste kirjalikes allikates esinevate variantidega pealiniku kinnitamiskiiside kohta, otsustasin neid ise proovima hakata. Tegin Viljandi Kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia magistrantidest kursusekaaslastega ka eksperimendi – andsin neile Kuusalu noorikulniku mõõtudele vastava kanga, sõle (mida kasutatakse tänapäeval liniku kinnitamiseks), paela jms tarvilikku, et nad saaksid pakkuda välja sellise liniku kinnitamiskiise. Tulemusena pakuti välja kaks lahendust – kanga sõlmimine kuklale (siis jäi täiesti ebapraktiline kuhi kangast seljale ning linik ei püsinud peas) ning liniku händade kuklale paelaga sidumine nii, et liniku otsad võrdsetena seljale rippuma jäid. Viimasel juhul oli linik kindlalt peas.

Koos rahvariidespetsialisti Silja Nõuga võtsime ette teise eksperimendi eesmärgiga katsetada Kuusalu noorikulniku rekonstruktsiooni kinnitamiskiise ja analüüsida nende praktilisust. Hiljem konsulteeris katsetusi folkloorispetsialist Igor Tõnurist. Läbi katsetasime järgmised variandid:

1. Kinnitamine riidenõelaga (Silja Nõu pakutud võimalus Johann Rudolf Berendhoffi õlimaali „Eesti mõrsja“ põhjal 1863. aastast, kus on näha riidenõelaga kinnitatult seatud kaelarätt).
2. Kinnitamine sõlega (Kaarma, Voolmaa, 1981: 38, joonis 59).
3. Kinnitamine paelaga (Kagu-Eesti kinnitusviisi sarnaselt; Kaarma, Voolmaa, 1981: 38, joonis 58; Manninen, 2009: 49).
4. Kinnitamine juustega (Voolmaa 1959: 227).
5. Linutamisel Kuusalu kihelkonnas kasutusel olnud liniku turbani-laadne pähesättimine (E 50443/6).

Esimese nelja proovitud kinnitusviisi puhul oli aluseks linik, millel mõlemad otsad olid kaunistatud. Murdsime selle ERi õpetusele toetudes pikuti pooleks. Sättisime räti keskosa otsaette ja lükkasime liniku otsad üle õla selja taha.

Alustuseks kinnitasime liniku otsad nõelaga samal viisil, nagu Kaarma ja Voolmaa pakkusid välja sõlega kinnitamise puhul. Sel moel ei jäänud linik pähe väga kindlalt püsima. Eesmärk oli aga saavutada igapäevaseks kandmiseks hästi peas püsiv peakate.

Sõlega kinnitamisel jäi linik pähe kindlalt püsima ning saime ka 1906. aastal Simititsas tehtud fotole vastava tulemuse. Kahtluse loob aga asjaolu, et tolleaegsed sõled ei olnud lisanõelaga, nagu meie meistrid tänapäeval valmistavad, vaid kinnituseks kasutatav nõel jooksis sõle pealt, olles ühtlasi ka osa kaunistusest. Vanematüübilise sõlega on aga rästi nii pingesse keeruline sättida.

Foto 6. Liniku kinnitamine paelaga.
Liis Burki foto.

Foto 7. Liniku kinnitamine sõlega. Liniku otsad jäävad õlgadele langema 1906. aastal Simitsas tehtud fotol näha olnud liniku kinnitamise viisi sarnaselt. *Liis Burki foto.*

Foto 8. Liniku kinnitamine juustega.
Liis Burki foto.

Foto 9. Liniku pähe sättimine, toetudes Eesti kirjandusmuuseumis talletatud linutamise rituaali kirjeldusele – „turbanilaadselt nagu hommikumaa inimestel“. *Liis Burki foto.*

Paelaga kinnitamise viis, nagu Kagu-Eestis tehti, oli lihtsaim ja kõikidest katsetustest kõige tugevamalt peas püsiv. Selle kinnitusviisi puhul olid mõlemad liniku otsad kuklale ühte kimpu köidetud; paelaga kinnitatud ja lahtiselt õlale langevat kangast, nagu 1906. aasta fotol näha, ei jäänud.

Juustega liniku kinnitamise puhul punusime kuklast peenikesed patsid (umbes 0,5 cm jämedused). Liniku otsad köitsime kuklale ühte punkti ja kasutasime punutud patse justnagu paela – põimisime need ümber liniku otstest tekkinud vihu ja sidusime patside otsad sõlme. Sellel viisil aga jäid juuksed kinnitamisel näha, samuti ei jäänud liniku kangast lahtiselt õlgadele langema. Tehtud patsid libisesid ka sõlmest lahti.

Ekspimenteerisime lisaks, kuidas võis välja näha Soome Rahvusmuuseumi kogudes säilinud eseme turbanilaadne pähesidumine linutamise pulmarituaali puhul. Esmalt punusime juustest ümber pea palmiku. Kuna liniku üks ots oli kaunistatud, siis alustasime räti pea ümber keerutamist palistatud ilustusteta otsast. Liikusime linikule vinti peale keerutades ümber pea. Viimase, tikandiga otsa jätsime lahtiselt pisut pikemalt seljale, et selle ilu ka välja paistaks. Kinnitamiseks sai liniku ääre tekkinud turbanilaadse peakatte vahele kinnitada. Meie kasutasime püsivuse tagamiseks ka riidenõela. Kuna „turban“ jäi tugev, siis on võimalus liniku lõpuots ka põimitud liniku ääre vahele kinnitada. Saavutatud tulemus vastas kirjeldusele, kuid ei olnud püsiv. Kuna rituaal oli lühike ja eelnes abielunaise peakatte pähesättimisele, siis ei olnud kindel püsimine eeldatavasti ka esmatähtis.

Kokkuvõte

Meie senised arusaamad Kuusalu noorikulinikest toetuvad ajaloolistest materjalidest pärinevale infole, mis kinnitab, et süinkandis kanti peakattena linikut, mille mõlemad otsad on kaunistatud. Aino Voolmaa ja Melanie Kaarma on aastal 1981 välja antud rahvarõivaste raamatus võtnud oma rekonstruktsiooni aluseks Soome Rahvusmuuseumi kogusse kuuluva eseme, mille kogumisloos on märgitud, et tegu on pruudi/mõrsja pealinaga.

Minu täiendavad infoleiuud Eesti Kirjandusmuuseumist aga lükkavad ümber senise arusaama, et Soomes hoiul olev ese on kasutusel olnud igapäevase peakattena. Soome Rahvusmuuseumi kogus olev pealina Kuusalu kihelkonnast on linutamise rituaali juures kasutusel olnud ese. Linutamise rituaali tulemusena asetati noorikule pähe „naesemüts“.

Soome Rahvusmuuseumis kõnealuse eseme juures olev kogumislugu kinnitas, et tegu oli peakattega, seega on arusaadav, et Voolmaa ja Kaarma sellelt saadud mustrit Kuusalu noorikulinikest rekonstruktsioonil kasutasid. Ühtki teist pealiniku mustriäidist Kuusalust pole säilinud. Kuna nende väljaantud rahvarõivaste valmistamise raamat on ainuke nõnda põhjalikult meie

traditsioonilisi komplekte käsitlev teos Eestis, siis on sealsed õpetused laialt levinud ja nüüdseks juba pea 35 aasta jooksul tugevasti inimeste teadmisesse kinnistunud. Sellele raamatule tuginedes on ka hiljem Kuusalu nooriku-riideid ning linikut käsitlevaid kirjutisi avaldatud.

Täiendava info valguses saame olemasolevaid teadmisi täpsustada. Kaarma ja Voolmaa rekonstruktsioon Kuusalu noorikulinikust toetub kindlatele üleskirjutustele ajaloost, et siinkandis sellist tüüpi peakatet kanti. Nende poolt noorikuliniku rekonstrueerimisel kasutatud muster pärineb pulmas kasutusel olnud esemelt.

Uurimistöö käigus saadud teadmised lõpetavad minu püüded välja selgitada, kuidas kanda vaid ühe kaunistatud otsaga linikut. Siiski jääb endiselt lõpuni teadmata, kuidas on just Kuusalu kihelkonnas linikut peakattena pähe kinnitatud, kuna selle kohta on allikates erisuguseid ülestähendusi. 1906. aastal Simititsas tehtud fotol on näha, kuidas linik eestvaates jääma peab, kuid kuidas saavutada kaunis ja samas püsiv tulemus, on tänapäevaks iga kandja valik vastavalt enda maitsele, mugavusele ja oskustele. Käesolev artikkel olgu „isutekitajaks“ huvilistele sellesse teemasse veel sügavamalt sukeldumiseks.

Liis Burk enda pulmas linutamisel.
Meeli Laidvee foto.

Liis Burk (sündinud 1985) on põline Kuusalu kihelkonna elanik. Õppinud Tallinna Ülikoolis sotsioloogiat (2007) ja kaitsnud TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias magistrikraadi pärandtehnoloogia alal (2016), teemaks Kuusalu kihelkonna traditsiooniline pulmakombestik ja selle taasloomise võimalused tänapäeval. Alates 2010. aastast tegeleb pulmakorraldusega, samuti tegutseb giidina Iisaka talu muinasrajal Kuusalu kihelkonnas, tegeleb rahvatantsu ja pärimuslauluga. Töötab Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidus.

Allikad

ER = **Voolmaa**, Aino, **Kaarma**, Melanie 1981. *Eesti rahvarõivad*. Lisa: *Rahvarõivaste valmistamisjuhend*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kalle, Maaja 2015. Ühe peniku taasloomise lugu. – *Studia Vernacula* 6, 145–153.

Karjatse, Aita, **Kadajas**, Laine 2012. *Kuusalu rahvarõivaste valmistamine*. Kuusalu: Veljo Tormise Kultuuriselts.

Manninen, Ilmari 2009 [1927]. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Tampere, Herbert (toim.) 1938. *Kuusalu vanad rahvalaulud* I. Tallinn: Kultuurikoondis.

Tedre, Ülo 1997. Pulmasõnastik 2. – *Mäetagused* 3, 57–70.

Wilberg, Gustav 1913. Naisevõtmise vanemal ajal Kolga ranna külades Kuusalu kihelkonnas. – *Eesti Kirjandus* 1, 9–27; 2, 56–69.

Voolmaa, Aino 1959. Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* 16. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 219–248.

Õunapuu, Piret 2003. Eesti pulm. Tallinn: Tänapäev.

Arhiiviallikad

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, E 50444/5 < Kuusalu khk., Viinistu k. – S. Lilhein (1917). *Pruudi linutamisest*.

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, Foto 1383.

Eesti Rahva Muuseum, ERM EA 64, lk 79, joonis 14. Näide Kuusalu liniku kandmisviisist.

Esemelised allikad

Mõrjsja pealinik Harjumaalt Kuusalust. Suomen kansallismuseo / Kulttuurien museo SU5652:2.

Berendhoff, Johann Rudolf 1863. *Eesti mõrjsja*. Õlimaal lõuendil. Eesti Ajaloomuseum, AM _ 9512 G 4208.

Kasutatud lühendid

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu Eesti Rahvaluule Arhiivis

ERM – Eesti Rahva Muuseum

ERM EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiiv

Bridal headscarves of Kuusalu Parish: design and use

Abstract

The book “Estonian National Costumes” by Melanie Kaarma and Aino Voolmaa, published in 1981, describes the bridal clothing of Kuusalu parish. The set is dated as originating from the late 18th century. It includes a headscarf that is placed on the head of the bride or fiancée in the course of the bridal ritual (where a piece of married woman’s headwear is placed on the head of the bride, thus symbolising her becoming a married woman). The measurements of the headscarf are 42x190 cm, and both ends of the piece of cloth are decorated with embroidery, hemstitching and bobbin lace. The book also includes precise instructions on how to place the headscarf on the wearer’s head: it has to be folded lengthwise in the middle and placed on the head in the shape of a cone in such a manner that the middle of the headscarf is above the forehead and the ends flow over the shoulders towards the back. The ends of the headscarf have to be fixed with a brooch above the neck at the back. The method of attachment of the headscarf reconstructed by authors is based on a photo dating back to 1906 (see photo 5 and figure 1) that shows a Kuusalu woman wearing one of the headscarves in question.

The author of this article visited the National Museum of Finland in early 2015 to study the object on which Voolmaa and Kaarma’s reconstruction of the Kuusalu bride’s headscarf is based. The main discovery made was that the preserved object is decorated with embroidery and lace only at one end of the headscarf; also, some minor changes were detected in the pattern of the embroidery. The information gathered raised doubts as to the way the headscarf had been worn as far as was known – i.e., with both decorated ends visible. Different sources provide information about possibilities to attach the kerchief with a hairband, the hair itself or a hairpin. But all of the sources refer to a headscarf decorated at both ends.

A breakthrough was achieved when the notes of the person who donated the object to the National Museum of Finland were discovered. It turned out that the object in question was not, in fact, a bride’s or fiancée’s headscarf but instead an object used during the capping ritual. This ritual was performed by one particular woman in the village, who was also the owner of the headscarf.

Focussing on the knowledge that in Kuusalu the headscarf used was a piece of cloth decorated at both ends, the author experimented with different tying methods in order to identify the closest possible method to the one used in the

photo. At the same time, it was important to fix the headscarf securely on the head and for the scarf to be practical. The information gathered is not conclusive, but is extremely useful in adding to the knowledge about the bride's headscarf used in Kuusalu.

Keywords: folk costume, ways of wearing traditional dress, Kuusalu parish, headscarf of a newlywed, bridal wear, newlywed's clothing¹, rites of passage, capping of the bride

1 A married woman was commonly regarded as a newlywed until the birth of her first child.
– Editor's note.